

THE SIGNIFICANCE OF

BUKHARA IN THE ISLAMIC

CIVILIZATION

INTERNATIONAL SCIENTIFIC -

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

28-29 May, 2020

Bukhara

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ТАРИХ ВА МАДАНИЙ МЕРОС ФАКУЛЬТЕТИ
ИСЛОМ ТАРИХИ ВА МАНБАШУНОСЛИГИ, ФАЛСАФА
КАФЕДРАСИ**

**“БУХОРОНИНГ ИСЛОМ ЦИВИЛИЗАЦИЯСИДАГИ ЎРНИ ВА
УНГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ”**

мавзуидаги халқаро илмий-амалий анжуман (видеоконференция)

МАТЕРИАЛЛАРИ ТЎПЛАМИ

28-29-МАЙ 2020 ЙИЛ

БУХОРО, 2020 йил

shundan 79 tasining nomini yozib qoldirgan. Sadri Ziyo (Sharifjon Maxdum) XX asrning boshlarida Buxoroda 204 madrasa borligi to'g'risida ma'lumot bergan. L. I. Rempelning ma'lumotiga ko'ra, Buxoroda 170 ta madrasa bo'lgan.¹ Feninning Buxoro shahri rejasida 185 ta madrasa ko'rsatilgan. Fitrat o'zining "Hind sayyohi qissasi" asarida 1913-yilga kelib, Buxoroda 200 ta oliy, o'rta va quyi bo'g'indagi madrasa bo'lganini yozib qoldirgan. Shu bilan birga, 37760000 tanga hisobida vaqf mablag'i bilan ta'minlangan 72 madrasa nomini keltirgan.

Xulosa qilib aytish mumkinki, Buxoro XX asrning boshlarigacha ham diniy ilm-fan sohalari bo'yicha O'rta Osiyoning eng rivojlangan shahri bo'lib, "Islom dinining markazi" maqomini saqlab qoladi. Qozon, Qrim, Orenburg, Yaqin va O'rta sharq o'lkalaridan yoshlarning Buxoroga kelib, bu yerdagi madrasalarda ta'lim olishi shundan dalolat beradi. Hozirgacha saqlanib qolgan masjid va madrasalar Buxoro shahrining asosiy arxitektura yodgorliklari va o'zbek xalqining nodir me'moriy obidalari hisoblanadi. Bugungi kunda ham Buxoroda ikkita madrasa faoliyat yuritib kelmoqda. Ulardan birinchisi Mir Arab bo'lsa yana biri xotin qizlar madrasasidir.

ABDUXOLIQ G'IJDUVONIYNING MA'NAVIY MEROSIDA BARKAMOL INSONNI TARBIYALASH MASALASI

Arzikulov J.X. – NavDPI o'qituvchisi

Yurtimizda qadimdan ta'lim-tarbiya masalasida turli diniy-dunyoviy ta'limotlar yaratilgan. Mana shunday Sharq mutafakkirlarining boy merosi, ularning axloq-odob, insof, diyonat, imyon, haqidagi qarashlari bugun ham barkamol avlodni tarbiyalashda muhim o'rin tutadi. Abduxoliq G'ijduvoni Sharq tafakkuri tarixida munosib o'rin egallaydi. Uning ta'limoti tasavvuf falsafasining eng muhim oqimlaridan biri hojagon tariqati doirasida shakllangan va rivojlangan.

Abduxoliq G'ijduvoni barkamol inson uchun zarur bo'lgan odob-axloq normalarini ishlab chiqqan. Uning ma'naviy-ruhiy yuksalishida so'z imyon va tadbir amal va o'zaro mushtarakligiga erishish sa'yi harakati mutasavvufning asosiy maqsad muddaosi bo'lib xizmat qiladi. Islom va tasavvuf aslida barkamol inson surati va siyratini Muhammad payg'ambar (s.a.v) qiyofasida yaqqol ko'rsa-da, G'ijduvoniya ko'ra bu ma'naviy yuksalish nasibasi, imkoniyatlaridan haq vasliga xos da'vogar oriflar ham benasib emasdilar. E'tibori tomoni shundaki, u barkamol avlod tarbiyasiga oid vasiyatnoma bitgan. Unda "Ey farzandim, ilm adabg'a va taqvig'a jami avvilg'a va lozim bo'sin sengakim osori salafni tatabbu' etmak sunnat va jamoatg'a mulozim bo'l, fiqh va hadis organgil va johil so'fiylardin parhez etgil, hargiz talabi shuhrat eymagil, ofat turur"². Ya'ni menga vasiyat qilganlaridek senga ham men vasiyat qilaman, mening o'g'lim, farzandim! Ota-bobolarimiz yo'lidan borib ilmni egallagin. Jamoa bilanmbirga bo'l Hadis ilmini yaxshi o'rgangil. Hech qachon shuhrat, mansab talab bo'lmagil, ofat, kulfat keltirgay Men bu vasiyatlarga amal qildim, sen ham amal qilgin, degan fikrlarni bildiradi.

Abduxoliq G'ijduvoni inson axloqiy qiyofasini ulug'lovchi alomatlar haqida gapirib, oz so'zla, oz yeb-ich, oz uxla, ahli ayoldan ehtiyot bo'l, besoqollar, xotinlar va bid'atlar, boylar va osiylar bilan suhbat qurma, ko'p kulma, ayniqsa, qah-qah urib kulishdan qoch, ko'p kulishdan yurak qorayadi. Boshqa odamga shafqat ko'zi bilan boq va hech bir kishini xor tutma, deb vasiyat qiladi.

Abduxoliq G'ijduvoniyni inson ruhiy-ma'naviy qiyofasi haqidagi qarashlarining asosida hojagon tariqatining quyidagi sakkiz qoidasi yotadi. Xuddi shu sakkiz qoida talablarining bajarilishi inson ma'naviy yetukligi holatini belgilaydi.

Birinchi qoida "Xush dar dam" – ya'ni har bir nafas olish va chiqarishdan ogoh bo'lish. Ushbu qoida inson ruhiy-ma'naviy kamolotining holatini, ayniqsa, uning e'tiqodi mustahkamligini ifodalaydi. Oллоh vasliga yetishni orzu qilgan bunday qutlug', muborakbod istak yo'lida toat-ibodat qilayotgan har bir kishi, avvalo xufyona-ovoz chiqarmasdan zikr qilishi, o'zidan chiqayotgan har bir nafasdan o'ta hushyor bo'lishi joizki, toki bunda g'aflat yuz bermasin.

¹ Ремпель Л.И. Далёкое и близкое. Бухарские записки. Ташкент, Издательство литературы и искусства имени Гафура Гуляма, 1981.

² Hamidulla Boltaboyev Islom tasavvufi manbalari (Tasavvuf nazariyasi vatarixi) T.: 2005, 300-b

Chiqayotgan har nafas Olloh nomi bilan uzluksiz bog'lanishi lozim. Boshqacha aytganimizda, inson barkamolligining birinchi alomati hojagon tariqati talabiga muvofiq Olloh taoloning muborak nomini ulug'lash, e'zozlashdir.

Ikkinchi qoida-“Nazar bar qadam” –qadamlarni nazorat qilib yurishi noo'rin qarashlardan ehtiyot bo'lishi va o'zini saqlashi. Asosan, barkamollik, oriflik da'vosini qiluvchi har bir murid, har bir shogird bosgan qadamini o'ylab bosishi lozim, toki uning nazari turli noxushliklar, badbaxtliklar, behayoliklar bilan ro'baro' kelmasin. Boshqacha qilib aytganimizda, bosilgan har bir qadam ming marta o'ylanishi, faqat o'shandan so'ng tashlanishi darkor.

Uchinchi qoida-“Safar dar vatan”ga muvofiq, inson barkamolligi, uning nafaqat tug'ilib o'sgan mamlakatini piyoda kezmog'i, balki xayolan vatan bo'ylab safar qilmog'i, o'tirgan joyida turib, yurtida bo'ladigan har bir o'zgarishlarni yurakdan his qilmog'i darkor. Ana shunday tuyg'u shakllangan kishida barkamollik alomatlari mavjud desa bo'ladi. Chunki inson qancha ko'p safar qilsa, uning tabiatida bo'ladigan yomon qiliqlar asta-sekin yo'qoladi. O'sha yomonliklar o'rnini yaxshilik egallaydi. Safar qilmasdan, uzoq-yaqinni ko'rmasdan, muqim bir joyda turgan kishida ezgulik tomon intilish so'nib qoladi, parishonlik o'sadi. Safarda bo'lgan kishida sabr, toqat, chidam ortib boradi.

To'rtinchi qoida-“Xilvat dar anjuman”- Xalq ichida Haq ila yolg'iz bo'lish. Bu qoida talabiga ko'ra, anjumanda odamlar bilan, qalbda, yurakda Olloh bilan birga bo'lish taqozo etiladi. Boshqacha aytganimizda, ilohiy haqiqatga erishishni istagan har bir kishi kundalik faoliyatida el-yurt bilan birga bo'lishga, lekin qalbida doimo Ollohni yod etishga da'vat etadi.

Beshinchi qoida-“Yodkard”-Nafas chiqarmasdan qalb va til bilan tavhid zikrini jamlab aytish. Bunda musulmonlikni ifodalovchi eng asosiy belgilaridan biri: “loilloha illollohu Muhammadun Rasululloh”ni qalbi bilan zikr qilish tushuniladi.

Oltinchi qoida-“Bozgasht” -Matlab va maqsadning faqat Alloh rizosi uchun ekanligini bilish. Unga ko'ra, zikr qiluvchi ovoz chiqarib yoki ovoz chiqarmasdan “loilloha illollohu Muhammadun Rasululloh” kalimasini aytib, uning orqasidan, “Xudovando, mening maqsadim sensan”, deb tugatadi. Ushbu qoida inson qalbidan yomon fikrlarni haydab chiqaradi.

Yettinchi qoida-“Nigohdosht” Qalbni xavotirdan saqlash. Bu talabga ko'ra, zikr qilayotgan kishining nigohi turli narsalarga tushmasligi, diqqati chalg'ib ketmasligi, xayoliga boshqa biror narsa kelmasligi darkor.

Barkamollik tomon intilayotgan har bir kishi Ollohni doimo yodida saqlashi zarur. Ana o'shanda ilohiy muhabbat qalbini qamrab oladi. Bunday tuyg'uning hosil bo'lishi inson qalbida “yoddosht”ning vujudga kelishidan darak beradi. Shuning uchun, sakkizinchi qoida “Yoddosht”ga ko'ra, hamisha Haqdan boxabar bo'lish nazarda tutiladi. Inson qalbida Ollohdan boshqa hech narsaga o'rin qolmaydi.

Bu qoidalarga Naqshbandiy ham uchta qoida kiritib, uni yanada boyitdi. Bular:

Vuqufi zamoniyy- har bir lahzasini hisob-kitob qilish va qadrlash.

Vuqufi adadiy-zikrda sanoqqa rioya qilish.

Vuqufi qalbiya-qalbni “Alloh” zikri, fikri va amri bilan band qilish¹.

Abduxoliq G'ijduvoniyy qarashlarida qalbi yaxshilik va ezgulik bilan to'la barkamol insonni shakllantirish markaziy o'rinni egallaydi. U barkamol inson qiyofasini, nafaqat Muhammad payg'ambar, balki butun umrini odamlarni yaxshilik va ezgulikka da'vat etgan buyuk shayxlar, orif insonlar timsolida ham ko'radi. Uning fikriga ko'ra, barkamol inson martabasiga erishishda, kishilarning nasli-nasabi, qaysi tabaqaga yoki qaysi urug'ga mansubligi hech qanday ahamiyatga ega emas. Aksincha, barkamol inson bo'lishni orzu qilgan har bir solik, har bir murid uchun ilm-ma'rifatga intilish, musulmon odob-axloqi qoidalariga qat'iy rioya qilish, kishilar xulq-atvori, xatti-harakatidagi g'ayriinsoniy qiliqlarga qarshi tinimsiz kurash olib borish, insonni eng ulug' zot deb qadrlash muhim rol o'ynaydi.

Abduholiq G'ijduvoniyyning fikriga ko'ra, barkamol inson nafaqat odamlarni yaxshilik, ezgulikka da'vat etishi, balki yomonlarga ham yaxshilik qilishi darkor. Yomon kishiga yaxshilik qilishning har kim ham uddasidan chiqa olmaydi. Insonning yomonlikka nisbatan yaxshilik bilan

¹ Abduxoliq G'ijduvoniyy Maqomat Yusuf Hamadoniyy T.: 2003, 17-b

javob berishi uning barkamollik

darajasiga ko'tarilganligidan dalolat beradi. O'z navbatida, g'ijduvonlik alloma yomon kishilardan uzoq yurish zarur, deb hisoblaydi.

Abduholiq G'ijduvoni barkamol inson juda ehtiyot bo'lishi, bosgan har bir qadamini o'ylab bosishi zarur ekanligini qayta-qayta takrorlaydi. Barkamol insonning xatti-harakatidagi har bir kichik ehtiyotsizlik uning obro'-e'tiboriga putur yetkazadi.

Barkamol insonning qilgan ishlari quyosh darajali buyuk, ko'p bo'lsada, bulut parchasidek kichkina gunohi, noto'g'ri ishi yoki qadami, shu buyuklikni, ya'ni barcha amallarini to'sib qo'yadi, yo'qqa chiqaradi, deb ogohlantiradi.

G'ijduvonlik mutafakkirning e'tirof etishicha, insonning taqdir qismati Olloh tomonidan belgilab berilgan, lekin uni ro'yobga chiqarishda uning o'zi mas'uldir. Chunki bu dunyoda inson o'zining qanday yashashini, qanday ishlashini o'zi belgilaydi.

Modomiki, shunday ekan, inson o'ziga berilgan bunday imkoniyatdan oqilona foydalanishi, manmanlikka berilmasligi, takabburlik qilmasligi, Olloh oldidagi insoniy burchini sidqidildan bajarishi lozim. Yo'l qo'ygan xatolari uchun darhol tavba qilmog'i darkor. Chunki insonning bilib-bilmay qilib qo'ygan xatolarini

tan olishni istamasligi, uning ma'naviy kamolotiga zarar yetkazadi. Barkamollik maqomiga ko'tarilishi uchun g'ov bo'ladi.

Abduxoliq G'ijduvoniyni tushuntirishicha, inson barkamollik maqomiga erishmog'i uchun, ongi va shuuriga joylashib olgan turli salbiy illatlardan qutulmog'i darkor. Barkamol inson bo'lishni orzu qilgan solih boriga shukur qilishi, yo'q bo'lsa sabr qilishi, o'z nafsini sabr yordamida jilovlashi lozim. Lekin g'ijduvonlik allomaning ta'kidlashicha, barchani barkamol inson qilib tarbiyalash mumkin emas.

Xullas, Abduxoliq G'ijduvoni insonni jamiyatdan ajralmaslikka, faqat taqvoga berilib, turmush tashvishlari va quvonchlaridan ajralib qolmaslikka, halol mehnat qilishga chorlaydi, mehnat qilish, tirikchilik o'tkazish jarayonida doimo odamlar bilan birga bo'lish, buning uchun Vatan bo'ylab vaqti-vaqti bilan safar qilib turish, imon va e'tiqodni mustahkamlashga da'vat etadi.

Abduholiq G'ijduvoni ta'limoti hamma amal qilishi mumkin bo'lgan ta'limot edi. Bu ta'limot o'z mohiyatiga ko'ra, ilohiylik bilan dunyoviylikni o'zida mujassamlashtiradi. Ushbu maslakka amal qilgan kishilar tirikchilik tashvishlaridan uzilmagan holda Xudo bilan do'stlashadilar.

ШАРҚ АЛЛОМАЛАРИНИНГ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ МАСАЛАЛАРИ ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ

*Норбошева Мехри Ачиловна
ТерДУ доценти*

Юксак тафаккур намоёндаларининг асарларида билим олишга кенг ўрин берилган бўлиб, ўтмишда ҳам, ҳозирда ҳам, қаерда таълим соҳасига эътибор юқори бўлса, ўша ерда тараққиёт доимо илгарилаб борганлиги яққол кўринади.

Шарқнинг қомусий олимлари асарларида таълим-тарбия, шахс камолоти борасидаги фикрлари билан бирга билим эгаллаш, илм олиш йўллари хусусида қатор илмий маълумотлар келтирилади. Жумладан, Имом ал-Бухорий, Абу Наср Форобий, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Бурҳониддин Зарнужий, Маҳмуд Кошғарий, Юсуф Хос Ҳожиб, Умар Хайём, Абу Ҳамид Ғаззолий, Алишер Навоий, Муҳаммад Ризо Оғаҳий, Абдулла Авлоний каби олим ва мутафаккирларнинг асарларида юқоридаги муаммолар юзасидан атрофлича маълумотлар келтирилади.

Қомусий олим Имом ал-Бухорий ҳам илм ўрганишни юқори даражага қўйиб, ўз асарларида қуйидаги фикрларни илгари сурадилар: “Киши илм бобида нафақат ўзидан юқори ёки тенгдошларидан, балки ўзидан паст бўлганлардан ҳадис олмагунча, етук муҳаддис бўла олмайди”. Имом Бухорий ушбу фикри билан ўқув фаолиятининг ижобий мотивлари устоз-муаллим томонидан шакллантирилишига урғу беради.